

MÖ 3. BİNYIL'DA SURİYE GLİPTİĞİNDE GEOMETRİK DESENLİ SİLİNDİR MÜHÜRLER

Fatma ŞEKER | [0000-0003-2118-1798](mailto:fatmaseker@cumhuriyet.edu.tr) | fatmaseker@cumhuriyet.edu.tr

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Hafik Kamer Örnek Meslek Yüksekokulu , Sivas, Türkiye

Atilla ENGİN | [0000-0003-3165-1562](mailto:atillaengin@gantep.edu.tr) | atillaengin@gantep.edu.tr

Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji, Gaziantep, Türkiye

Öz

Mühürler, Mezopotamya ve çevresindeki medeniyetlerde idari, ticari ve sosyal işlevlere sahip önemli nesnelerdir. MÖ 3. binyılda Suriye’de geometrik desenli silindir mühürlerin yaygınlaşması, bu mühürlerin Mezopotamya etkisi altında geliştiğini ancak zamanla yerel bir üslup kazandığını göstermektedir. Bu çalışma, Mezopotamya mühür geleneğinin Suriye silindir mühürleri üzerindeki etkisini ve özellikle Susa, Ebla ve Mısır'a uzanan ticaret ağları aracılığıyla nasıl yayıldığını incelemektedir. Bu çalışmada 'Suriye mühürcülüğü' terimi, MÖ 3. binyılda bugünkü Suriye sınırları içinde kalan, ancak tarihsel olarak Yukarı Mezopotamya ve Levant bölgesinde yer alan Ebla, Mari, Tell Brak, Tell Chuera, Halep ve Tell Açına gibi merkezleri kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Tell Brak, Halep ve Tell Açına gibi merkezlerde bulunan mühürler incelenerek, geometrik desenlerin Mezopotamya mühürlerinden nasıl farklılaştığı ve bölgesel çeşitliliğin nasıl şekillendiği analiz edilmiştir. Çalışma, bu mühürlerin yalnızca idari ve ticari amaçlarla değil, aynı zamanda sosyal statü, kimlik ve ritüel pratiklerde işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Geometrik desenler, mühürlerin ticari belgelerde kullanımını kolaylaştıran basit motiflerden, statü ve kimliği vurgulayan daha karmaşık süslemelere kadar çeşitlilik göstermektedir. Suriye silindir mühürleri, Mezopotamya etkisi taşımakla birlikte, yerel sanatçılar tarafından yeniden yorumlanmış ve bölgesel sanat anlayışına uygun özgün bir mühürleme geleneği geliştirilmiştir. Geometrik desenlerin kullanımı, yalnızca Mezopotamya etkisinin bir uzantısı değil, aynı zamanda bölgesel sanat anlayışının bir yansımasıdır.

Anahtar Kelimeler: MÖ 3. Binyıl, Gliptik sanatı, Silindir mühür, Suriye gliptiği, geometrik desenler.

Atıf Bilgisi

Şeker, Fatma & Engin, Atilla. (2025) “M.Ö. 3. Binyıl’da Suriye Gliptiğinde Geometrik Desenli Silindir Mühürler”. *Al-Farabi International Journal of Social Sciences*, 10(1), s.53-70.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15424709>

Geliş Tarihi	14.04.2025
Kabul Tarihi	11.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
Yazar Katkı Oranı	1. yazar %50, 2. Yazar %50.
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Kurul İzni	Etik kurul izni gerektirmemektedir
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim	contact.alfarabi@ikhsad.org.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

GEOMETRIC-PATTERNED CYLINDER SEALS IN SYRIAN GLYPTIC OF THE 3RD MILLENNIUM BC

Fatma ŞEKER | [0000-0003-2118-1798](mailto:fatmaseker@cumhuriyet.edu.tr) | fatmaseker@cumhuriyet.edu.tr
Sivas Cumhuriyet University, Hafik Kamer Örnek Vocational School, , Sivas, Türkiye

Atilla ENGİN | [0000-0003-3165-1562](mailto:atillaengin@gantep.edu.tr) | atillaengin@gantep.edu.tr
Gaziantep University, Faculty of Arts and Sciences, Archaeology, Gaziantep, Türkiye

Abstract

Seals are important objects with administrative, commercial, and social functions in Mesopotamia and neighboring civilizations. The spread of cylinder seals with geometric patterns in Syria during the 3rd millennium BCE indicates that these seals initially developed under Mesopotamian influence but gradually acquired a local style. This study examines the influence of the Mesopotamian seal tradition on Syrian cylinder seals and investigates how this influence spread, particularly through trade networks extending to Susa, Ebla, and Egypt. In this study, the term 'Syrian glyptic' is used to refer to the centers located within the modern borders of Syria during the 3rd millennium BCE, which historically belong to Upper Mesopotamia and the Levant region. These centers include Ebla, Mari, Tell Brak, Tell Chuera, Halep and Tell Açıana. By analyzing seals found at sites such as Tell Brak, Halep, and Tell Açıana, the study explores how geometric patterns diverged from Mesopotamian models and how regional diversity developed. The study reveals that these seals served not only administrative and commercial purposes but also played roles in expressing social status, identity, and ritual practices. Geometric patterns range from simple motifs facilitating the use of seals on commercial documents to more complex ornaments emphasizing status and identity. Syrian cylinder seals, while bearing Mesopotamian influences, were reinterpreted by local artisans and transformed into a distinctive sealing tradition aligned with regional artistic perspectives. The use of geometric patterns reflects not only the extension of Mesopotamian influence but also the expression of a regional artistic identity.

Keywords : 3rd millennium BC, Glyptic art,, Cylinder seal, Syrian glyptic, geometric patterns.

Citation

Şeker, Fatma & Engin, Atilla. (2025). "Geometric-Patterned Cylinder Seals In Syrian Glyptic of the 3rd Millennium Bc". *Al-Farabi International Journal of Social Sciences*, 10(1), s.53-70.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15424709>

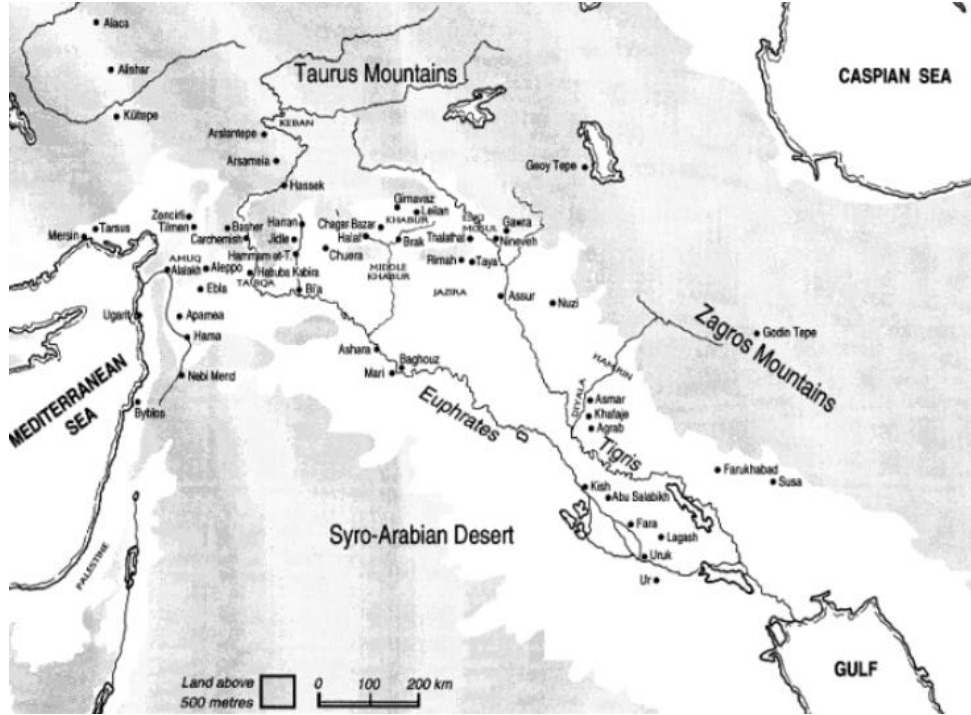
Date of Submission	14.04.2025
Date of Acceptance	11.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
Author Contribution	%50 - %50
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Ethics Committee Permission	Ethics committee approval is not required

Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	contact.alfarabi@iksad.org.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY 4.0 .

Giriş

Mühürler, Mezopotamya ve çevresindeki medeniyetlerde idari, ticari ve sosyal işlevleri olan önemli nesneler olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda mühürler, yalnızca mühürleme aracı olmanın ötesinde, toplumların sosyal ve kültürel dinamiklerini yansıtan birer iletişim aracı işlevi de görmüştür (Pittman, 1994: 263-264). İdari ve ticari belgelerin doğrulanması, kaydedilmesi ve güvenliğinin sağlanmasında kritik bir rol oynayan mühürler, aynı zamanda sahibinin kimliğini yansıtarak belgelerin resmiyetini pekiştirir (Darga, 1992: 69). Ticaretin yaygın olduğu dönemlerde ürünlerin kaynağını ve sahibini belirleme, ticari ilişkilerin güvenilirliğini artırma gibi işlevler üstlenmiş; sosyal statü ve mesleki konumu simgeleyen araçlar hâline gelmiştir (Özkan, 2022: 10). Bu yönleriyle mühürler, toplumdaki güç dinamiklerini ve hiyerarşiyi yansıtan belirleyici nesnelerdir. Örneğin, dini liderler ve yöneticiler genelde daha süslü ve karmaşık mühürlere sahipken, sıradan bireylerin mühürleri daha basit tasarımlar içermektedir (Collon, 2005: 141-197).

M.Ö. 3. binyılda Suriye gliptiği, geometrik formların ve düzenli desenlerin mühürlerde yaygın olarak kullanılmasıyla karakterize olur (Matthwes, 1997: 85-89). Geometrik desenler, basit şekillerden karmaşık motiflere kadar çeşitlilik göstermekte olup, bu mühürler hem estetik hem de işlevsel olarak farklı anlamlar taşımaktadır (Pittman, 1994: 260-261). Bu kapsamda, Suriye'nin coğrafi konumu (Şekil 1) ve ticaret yollarının gelişimi, geometrik desenli silindir mühürlerin yayılımını teşvik etmiştir. Özellikle, Suriye'nin Mezopotamya ile olan etkileşimleri, bu tür mühürlerin stilistik ve tematik değişimlerine olanak sağlamıştır (Collon, 1990: 38). Geometrik desenler, ticaretin yanı sıra sosyal statü ve mülkiyetin simgeleri olarak da işlev görmüştür. Geometrik desenlerin artan kullanımı, mühür tasarımlarında belirli bir standartlaşma sürecini başlatmış ve bu desenlerin üretimi daha sistematik hale gelmiştir. Farklı kültürel etkilerin birleşimi, yerel sanatçılar tarafından bu desenlerin yeniden yorumlanmasına yol açmıştır. Mühürlerde kullanılan motifler, genellikle tekrarlayan geometrik şekillerden ve net çizgilerden oluşmakta, bu da mühürlerin hem işlevsel hem de sembolik açıdan değerini artırmaktadır. Geometrik desenler hem ticari öğeler hem de ritüel amaçlı kullanımlar arasında geçişkenlik göstermektedir. Örneğin, bazı silindir mühürlerde bulunan geometrik motifler, tarımsal üretkenliği ve bereketi simgeleyen unsurlarla birleştirilmiştir (Matthews, 1997: 2-4).

Şekil 1: M.Ö. 3. Binyıl Suriye yerleşimleri (Matthews, 1997 : Levha I).

Mühürler, Mezopotamya ve çevresindeki medeniyetlerde yalnızca idari ve ticari araçlar değil, aynı zamanda sosyal statü ve kültürel etkileşimin de önemli göstergeleridir (Pittman, 1994: 263-264).

M.Ö. 3. binyılda Suriye gliptiği, geometrik formların ve düzenli desenlerin kullanıldığı mühürlerin yaygın hale gelmesiyle karakterizedir. Bu makale, Suriye’de kullanılan geometrik desenli silindir mühürlerin, Mezopotamya’nın etkisi altında nasıl geliştiğini, ancak aynı zamanda nasıl yerel bir üslup kazandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmada şu sorulara yanıt aranacaktır:

- Suriye’de geometrik desenli mühürler nasıl ortaya çıkmış ve zaman içinde nasıl evrilmiştir?
- Mezopotamya mühür geleneği, Suriye'deki mühür motiflerini nasıl şekillendirmiştir?
- Geometrik desenlerin mühürlerdeki işlevi estetik kaygılarla mı sınırlıdır, yoksa idari, ticari ve ritüel kullanımla doğrudan bağlantılı mıdır?
- Tell Brak, Halep ve Tell Açana gibi bölgesel merkezler arasında mühür motifleri açısından belirgin farklılıklar var mıdır?

Bu bağlamda, bu çalışmada Suriye’deki geometrik desenli silindir mühürlerin,

Mezopotamya mühür geleneğinden ne ölçüde etkilendiğini ve bu etkinin nasıl özgün bir sanatsal ve kültürel gelişime dönüştüğünü analiz etmektedir. Coğrafi konum, ticaret ağları ve yerel zanaatkârların rolü gibi faktörler göz önünde bulundurularak, bu mühürlerin gelişim süreci değerlendirilecektir.

1. SİLİNDİR MÜHÜRLERİN KÖKENİ VE ERKEN DÖNEM ÖRNEKLERİ

Silindir mühürlerin kökeni, Mezopotamya'daki Uruk Dönemi'ne (MÖ 3500-3100) kadar uzanmaktadır. İlk örnekler, kil tabletler ve kaplar üzerinde iz bırakarak kimlik belirleyici ve ticari işlemlerde kullanılan araçlar olarak işlev görmüştür. Bu mühürler, başlangıçta hayvan figürleri ve basit geometrik motiflerle süslenmiş olup, zamanla daha karmaşık kompozisyonlara evrilmiştir (Collon, 2005: 11).

MÖ 3. binyılda Mezopotamya menşeli mühürlerin Suriye'ye yayılımı, kültürel etkileşim bağlamında değerlendirilen ticaret ağları ve hammadde dolaşımı üzerinden açıklanmaktadır. Bu bağlamda, Pittman'ın pişmiş steatit mühürler teorisi, Suriye'deki mühür gelişimini anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır (Matthews, 1997: 82).

Pişmiş steatit mühürler, Mezopotamya gliptik geleneğinin Batı Asya'ya yayılmasında kilit bir rol oynamıştır. Bu mühürler, Mezopotamya'daki geleneksel kil mühürlerden farklı olarak, ticari etkileşimler sonucunda ortaya çıkan yeni bir formu temsil etmektedir. Pittman, bu mühürlerin özellikle Uruk sonrası dönemde Mezopotamya dışına yayılmaya başladığını ve Suriye'de bu stilin yerel ustalar tarafından yeniden yorumlandığını belirtmektedir. Bu bağlamda, Suriye mühürleri yalnızca Mezopotamya etkisi taşımakla kalmamış, aynı zamanda bölgesel bir üslup kazanmıştır (Pittman, 1994: 256).

Bunun yanı sıra, Susa ile Mısır arasındaki ticaret ağına Suriye'nin de dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Suriye, bu ticaret hattı üzerinde yalnızca malların değil, mühür ikonografisi ve üretim tekniklerinin dolaşımında da aracılık eden bir konuma sahip olmuştur (Collon, 2005: 20). Nitekim MÖ 3. binyılda Susa ile Mısır arasındaki ticaret hattı, Suriye'nin mühür üretimi ve kullanımında kültürel ve sanatsal bir ara istasyon olarak konumlanmasına olanak tanımıştır. Özellikle Tell Brak ve Ebla gibi merkezlerde ele geçen mühürler, Mezopotamya ve Elam mühür stilleriyle benzerlik göstermekte; ancak motif ve üslup bakımından bölgesel farklılıklar sergilemektedir (Tessier, 1987: 30-40).

Bu ticaret yolları sayesinde Suriye mühürleri hem Mezopotamya'dan gelen etkileri barındırmış hem de yerel zanaatkârların geliştirdiği stilistik değişimlere uğramıştır (Matthews, 1997: 91). Bu süreç, mühürlerin yalnızca idari ve ekonomik işlevleri açısından değil, aynı zamanda sanatsal ve sembolik anlamları açısından da dönüşmesine yol açmıştır. Bu buluntular, mühürlerin sadece idari belgelerde değil, aynı

zamanda dini ve törensel amaçlarla da kullanıldığını göstermektedir (Wiseman, 1977: 13-14).

Silindir mühürlerin gelişiminde, mühür ustalarının teknik becerileri ve bölgesel sanat gelenekleri büyük rol oynamıştır. Mezopotamya'dan Suriye'ye yayılan mühür teknikleri, yerel sanatçılar tarafından benimsenmiş ve yeni üsluplar ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, geometrik motiflerin belirginleştiği görülmektedir (Aruz, 2003: 241-248).

2. GEOMETRİK DESENLERİN KULLANIMI

Geometrik desenler, silindir mühürlerde belirli bir düzen ve sistematik içinde yer almakta olup, toplumların kültürel ve sosyal yapıları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu motifler, genellikle simetri, tekrar ve ritmik düzen ile karakterize edilir. Geometrik şekiller, dönemin sanatı ve toplumsal yapısı hakkında birçok şeyi ortaya koymaktadır. Örneğin, üçgenler, daireler, paralel çizgiler ve zigzaglar gibi basit formlar, geniş anlamda birleşme ve bütünleşme kavramlarını yansıtmaktadır (Collon, 2005: 23).

M.Ö. 3. binyılda Suriye mühürlerinde geometrik motiflerin kullanımı, sanatsal ve işlevsel gereksinimler doğrultusunda şekillenmiştir. Doğrusal desenler, zikzaklar, şeritler ve nokta düzenlemeleri gibi motifler, mühürlerde sıkça rastlanan unsurlardır. Bu motiflerin seçiminde, yerel sanat anlayışı ve mühürlerin kullanım bağlamı etkili olmuştur. Ebla mühürlerinde genellikle paralel çizgiler ve örgü desenleri gibi düzenli geometrik şekiller göze çarparken, Mari mühürlerinde daha soyut ve stilize edilmiş desenler hâkimdir. Tell Brak mühürleri ise Mezopotamya etkisiyle karmaşık geometrik kompozisyonlar içermektedir. Bu farklılıklar, mühürlerin üretildiği bölgelere göre değişen sanatsal geleneklerin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir (Matthews, 1997: 84).

Geometrik motiflerin kullanımında işlevsellik de önemli bir faktördür. Ticari belgelerde kullanılan mühürlerde belirgin ve kolay ayırt edilebilen geometrik desenler tercih edilirken, ritüel veya diplomatik amaçlarla kullanılan mühürlerde daha detaylı ve simetrik düzenlemeler görülmektedir. Bu durum, mühürlerin yalnızca estetik bir obje olmadığını, aynı zamanda iletişim ve kimlik belirleme aracı olarak işlev gördüğünü göstermektedir (Aruz, 2003: 241-248).

3. SİLİNDİR MÜHÜRLERDE GEOMETRİK DESENLER

M.Ö. 4. binyılın sonları ile 3. binyılın başlarında Mezopotamya'da gelişen Uruk kültürü, yalnızca siyasi ve ekonomik yapılanmalarla değil, aynı zamanda sanatsal

üretimle de geniş bir etki alanına sahip olmuştur. Bu etkinin en belirgin görüldüğü alanlardan biri de gliptik sanattır. Uruk Dönemi'nde damga mühürlerin yerine silindir mühürlerin benimsenmesiyle mühür tasarımlarında önemli değişiklikler yaşanmış ve bu dönemde özellikle geometrik motifler yaygın olarak kullanılmıştır (Collon, 2005: 13-15).

Uruk kökenli mühürlerin etkisi, yalnızca Güney Mezopotamya ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda Kuzey Mezopotamya, Doğu Anadolu ve Suriye'de de çeşitli şekillerde benimsenmiş ve yerel stillerle harmanlanmıştır (Matthews, 1997: 55-57).

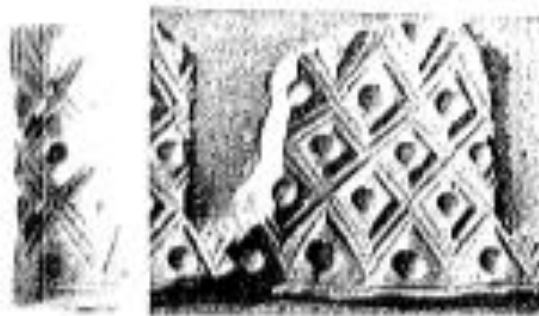
3.1. Suriye Silindir Mühürlerinde Uruk Geleneğinde Geometrik Desenler

Uruk etkili geometrik mühürlerin ana özellikleri arasında baklava dilimi, elmas, kafes ve zikzak motifleri bulunmaktadır (Matthews, D.M., 1997: 67-76). Bu mühürlerde görülen tasarımlar birkaç temel kategoriye ayrılmaktadır:

3.1.1 .Baklava deseni

Bu desenin en erken örnekleri Habuba Kabira ve Susa gibi Uruk merkezlerinde görülmektedir (Sürenhagen 1986: fig. 11d). Geç Uruk/Jemdet Nasr Dönemi'nden itibaren daha yaygın hale gelen bu desen, Erken Tunç Çağı boyunca Doğu Suriye ile Kuzey Irak'ın Nineveh V bölgesi ve Diyala bölgesi gibi farklı coğrafyalara yayıldığı gözlemlenmektedir (Sürenhagen 1990: fig. 29B). Diyala bölgesinde ise baklava desenine Erken Hanedanlık I (M.Ö. 2900-2750) dönemine kadar uzanan mühürlerde rastlanmaktadır.

Baklava desenleri, çoğunlukla çapraz hatlarla oluşturulan ve bazen içi taramalı olarak tasarlanmış geometrik kompozisyonlardan oluşmaktadır. Nineveh (Sürenhagen 1990: fig. 29B) ve Tell Brak (Collon, 2005: 22, fig.51) gibi merkezlerde bulunan mühürlerde bu motifin sürekli ve iç içe geçmiş bir desen oluşturacak şekilde kullanıldığı gözlemlenmiştir (Şekil 2a-b-c).

Şekil 2a. Tell Brak baklava desenli silindir mühür ve mühür baskısı (Collon, 2005: 22, fig.51)

Şekil 2b: Tell Açana baklava desenli silindir mühür baskısı (Collon, 1982: Fig. 24)

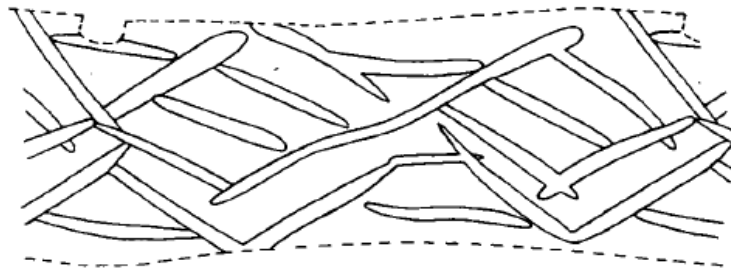
Şekil 2c: Tell Chuera baklava desenli silindir mühür ve baskısı (Quenet, 2007: 17, Fig.1).

Özellikle idari ve ticari mühürlerde tercih edilen bu desen, Uruk sonrası dönemde yerel stillere uyarlanarak Erken Tunç III-IV'te Batı Suriye'deki mühür örneklerinde yeniden kullanılmaya devam etmiştir (Matthews, 1997: 68-69).

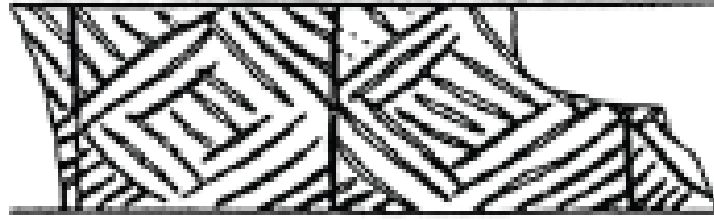
3.1.2. Elmas deseni

Elmas deseni, Geç Uruk Dönemi'nden itibaren Mezopotamya gliptik sanatında önemli bir geometrik motif olarak ortaya çıkmış ve Erken Tunç Çağı boyunca çeşitli bölgelerde farklı varyasyonlarla kullanılmıştır. Elmas deseninin en erken örnekleri Geç Uruk Dönemi'nde (M.Ö. 3300-3100), Habuba Kabira (Sürenhagen, 1986: fig. 11c) mühürlerinde görülmektedir.

Nineveh V Dönemi'nde, elmas deseninin özellikle kafes motifleriyle birleşerek kullanıldığı belgelenmiştir (Thompson- Mallowan, 1933: p1. LXV 34). Tell Brak'ta bulunan bazı mühürlerde bu motifin daha stilize hale geldiği ve iç hatlarının daha belirginleştiği gözlemlenmiştir (Şekil 3a-b).

Şekil 3a. Tell Brak Geç Uruk/Jemdet Nasr Dönemi elmas deseni (Matthews, 1997: Levha 33, fig.421).

Şekil 3b. Tell Leilan elmas deseni (Quenet, 2007: 27, Fig.129).

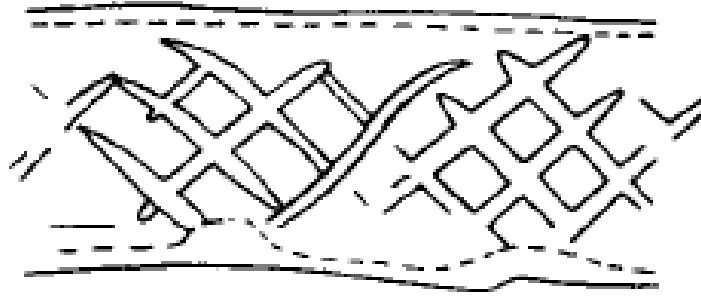
Erken Tunç Çağı I-II döneminde, elmas deseni Doğu Suriye’de geleneksel mühür tasarımlarının bir parçası olmaya devam etmiştir. Ancak, bu motif Erken Tunç Çağı III-IV döneminde Batı Suriye’de farklı varyasyonlarla karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde daha karmaşık iç hatlarla doldurulmuş ve figüratif unsurlarla birleşmiş formları Ebla, Hama ve Tell Masin gibi merkezlerde bulunmuştur (Matthews, 1997: 71).

Bu dönemde, elmas deseninin sadece idari mühürlerde değil, Ebla Saray G’den ve Hama’dan gelen kap mühür baskılarında da yaygınlaştığı belgelenmiştir (Mazzoni, 1984: 28).

3.1.3. Kafes Deseni

Kafes desenleri, Uruk mühürlerinin karmaşık tasarım anlayışını yansıtan önemli geometrik desenler arasında yer almaktadır. Bu desenlerin en erken örnekleri, Geç Uruk Dönemi’nde, özellikle Jebel Aruda ve Habuba Kabira gibi Uruk kültürüne ait yerleşimlerde belgelenmiştir. Suriye bölgesindeki mühür baskılarında yer alsa da kafes deseni Geç Uruk Dönemi’nde tespit edilen son önemli geometrik türü olarak görülmektedir. Suriye’nin doğusundaki örnekleri şaşırtıcı derecede nadir olsa da Geç Tunç Çağı’na kadar varlığı gözlemlenmektedir (Matthews, 1997: 73).

Kafes desenleri, genellikle çapraz hatlarla oluşturulan ve içleri taramalı kare ya da dikdörtgenlerden meydana gelmektedir (Şekil 4). Jebel Aruda’daki bir mühürde çapraz çizgilerle oluşturulmuş kafes desenleri açıkça görülmektedir. Habuba Kabira’da bulunan mühürlerde bu motifin genellikle daha büyük ölçekli geometrik kompozisyonlarla birleşerek kullanıldığı belgelenmiştir (Matthews, 1997: 73-74).

Şekil 4. Tell Brak kafes deseni çizimi (Matthews, 1997: fig.440).

Ancak Erken Tunç Çağı III-IV döneminde Batı Suriye’de bu desen farklı varyasyonlarla karşımıza çıkmaktadır. MÖ 3. binyılın sonlarında Batı Suriye'deki çanak çömlek baskılarında yeniden canlanmıştır. Bu dönemde daha stilize iç hatlarla doldurulmuş (Şekil 5) ve bazen figüratif unsurlarla birleştirilmiş dikdörtgen desenlerine rastlanmaktadır (Ben-Tor, 1994: 19).

Şekil 5. Tel Qashish çömlek üzerine baskı kafes deseni (Ben-Tor, 1994: fig.10b).

3.1.4. Dalga ve giyoş desenleri

Dalga desenleri, Jemdet Nasr ile Nineveh V dönemleri arasında bir köprü görevi görmüş ve Uruk sonrası mühür üreticileri tarafından benimsenerek yerel stillere uyarlanmıştır. Bu motifler, özellikle Tell Brak, Nineveh, Tell Jigan ve Habuba Kabira gibi merkezlerde yaygın olarak kullanılmıştır. Bu desenin erken örneklerinin Uruk Dönemi’ne kadar uzandığı ve Nineveh V ile birlikte daha stilize hale geldiği belirtilmektedir (Matthews, 1997: 74-76). Dalga deseni, büyük ölçüde tercih edildiği pişmiş steatit mühürlerde yaygın olarak kullanılmıştır. Erken Tunç Çağı'nda nadiren görülen basit giyoş desenleri de (Şekil 6) benzer bir geometriyi takip etmektedir (Collon - Reade 1983: 37-38).

Şekil 6. Tell Brak erken giyoş deseni (Matthews, 1997: fig.435)

3.1.5. Şevron deseni

Şevron deseni, Uruk etkili silindir mühürlerde geometrik stil içinde önemli bir motif olarak değerlendirilmiştir. Bu desenin Geç Uruk Dönemi'nde ortaya çıktığı ve Erken Tunç Çağı I boyunca geniş bir yayılım (Şekil 7) gösterdiği görülmektedir (Matthews, 1992: fig. 10:2).

Şevron deseni Nineveh V mühürlerinde hem dikey hem de yatay formlarıyla kullanıldığı dikkat çekmektedir (Matthews, 1997: 75). Bu motif Batı Suriye'de, özellikle Erken Tunç Çağı III-IV dönemlerinde seramik mühür baskılarında yeniden popüler hale gelmiştir (Ben-Tor, 1994:17). Ebla'da bulunan erken bir örnek, Amuq I tabakasının altındaki bir seviyede konumlandırılmış olup, motifin bu bölgede erken bir dönemde var olduğunu göstermektedir (Mazzoni 1993, fig. 412).

Şekil 7. Tell Brak şevron deseni (Collon, 2005:22, fig.50).

3.2. Suriye Silindir Mühürlerinde Yerel Gelenekte Geometrik Desenler

Suriye'deki silindir mühürlerde geometrik desenler, Mezopotamya etkileriyle şekillenen ancak zaman içinde yerelleşen bir geleneğin parçası haline gelmiştir. Baklava, şevron, daire içine nokta ve spiral desenleri, Kuzey Mezopotamya'daki Nineveh V (M.Ö. 3200–3000) ve Güney Mezopotamya'daki Jemdet Nasr (M.Ö. 3100–2900) dönemlerine ait mühürlerde yaygın olarak belgelenmiştir. Bu desenlerin Tell Brak, Halep ve Amuq (Batı Suriye) bölgesinde de uzun süre kullanımda kaldığı görülmektedir (Matthews, 1997: 87-89).

Yerel geleneğe sahip mühürlerde geometrik desenlerin yaygınlaşması, Suriye'deki mühür üretiminin yalnızca Mezopotamya etkisiyle sınırlı kalmadığını, bölgesel sanat geleneklerinin de mühür tasarımında belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu mühürler, Mezopotamya ile olan etkileşime rağmen bağımsız sanatsal unsurlar geliştiren bir mühürcülük anlayışının varlığına işaret etmektedir (Matthews, 1997: 189).

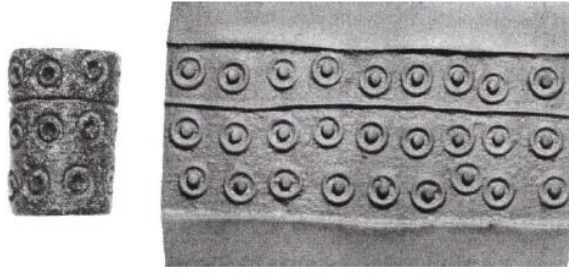
Silindir mühürlerde kullanılan geometrik desenler, yalnızca estetik veya işlevsel amaçlarla değil, aynı zamanda mühür üretiminde bölgesel stilleri belirleyen unsurlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tell Brak, Ebla, Mari, Halep ve Tell Açana gibi merkezler, geometrik mühür tasarımlarında kendine özgü motifler ve kompozisyonlar geliştirmiştir. Bu bağlamda, Mezopotamya etkisinin yanı sıra yerel sanat anlayışının mühürlerin biçimsel ve stilistik farklılaşmasına nasıl katkıda bulunduğunu anlamak için bölgesel dağılımı incelemek önemlidir (Matthews, 1997: 87-89).

Suriye'deki geometrik mühür desenleri, Uruk etkisinin doğrudan bir yansıması olmanın ötesinde, bölgesel ustalar tarafından yeniden yorumlanarak yerel mühür geleneklerinin oluşumuna katkı sağlamıştır (Quenet, 2007: 15).

- Halep serisi mühürleri, Uruk geometrik desenlerini Suriye'ye özgü tutamak tasarımlarıyla birleştirmiştir. Suriye'nin yerel mühür üretiminde nasıl bağımsız stiller geliştirdiğine dair önemli kanıtlar sunmaktadır. Bu mühürlerin çoğunun Erken Tunç Çağı I-II dönemine tarihlendiğini ve uzun süre kullanımda kaldığı gözlemlenmektedir (Matthews, 1997: 60-62).
- Byblos Stili, özellikle Erken Tunç Çağı II döneminde gelişen mühür geleneğiyle dikkat çekmektedir. Uruk mühürlerinin geometrik motiflerini barındırırken, aynı zamanda Mısır ve Levant etkileriyle sentezlenmiş yeni bir stil geliştirmiştir. Bu mühürlerde hayvan figürleriyle iç içe geçmiş geometrik desenler, özellikle tête-bêche (baş başa duran hayvan figürleri) gibi özel kompozisyonlarla birleştirilmiştir (Matthews, 1997: 187).

3.2.1. Daire içine nokta deseni

Suriye yerel mühür geleneğinde bu desen, Geç Uruk Dönemi'nde Mezopotamya mühür geleneğinde yaygın olarak kullanılmış (Amiet, 1963: 64), ancak Erken Tunç Çağı I-II boyunca Suriye mühür ustaları tarafından özgün bir biçim kazanarak (Şekil 8a-b) yeniden düzenlenmiştir (Matthews, 1997: 64). Daire içinde nokta deseni, bölgesel adaptasyonlarla gelişmiş ve farklı merkezlerde yaygın olarak kullanılmıştır (Collon 1982: 60). Bu motifin özellikle Halep serisi bağlamında geliştiğini ve erken Suriye mühürleme gelenekleriyle ilişkilendirildiği belirtilmektedir (Matthews, 1997: 88).

Şekil 8a. Tell el Cüdeyde ETÇ I daire içine nokta desenli silindir mühür ve baskısı (Braidwood-Braidwood 1960: 331, 332, Fig. 254-2).

Şekil 8b . Tell Açana daire içine nokta deseni silindir mühür ve baskısı (Collon, 1982: 60, n.27).

3.2.2. Dörtlü spiral deseni

Spiral deseni, Uruk Dönemi'nden itibaren silindir mühürlerde görülen, ancak sınırlı kullanımı olan bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu motif, Geç Uruk ve Erken Tunç Çağı I-II Mezopotamya mühürcülük geleneğinde belirgin bir yere sahipken; Suriye mühürcülüğünde genellikle daha karmaşık ve yerel üsluplara özgü geometrik desenlerin bir parçası olarak uyarlanmıştır (Matthews, 1997: 89). Ancak Suriye mühürcülüğünde görülen bu motifler, Uruk mühürlerindeki düzenli sarmal desenlerden farklı bir yapıya sahiptir. Suriye mühürlerinde sarmal motiflerin düzensizleştiği ve bölgesel mühür ustalarının bu desenleri kendi sanatsal tarzlarına göre uyarladığı gözlemlenmektedir (Collon, 1982: 34).

Spiral deseninin, genellikle dört spiralın bir araya gelmesiyle oluşan dörtlü spiral motifine dönüşerek daha belirgin bir hale geldiği ifade edilmektedir. Dörtlü spiral deseninin, Uruk dönemi mühürlerinde kullanılan dalga ve giyoş desenlerinden türediği ve geometrik mühür kompozisyonlarında merkezi bir motif haline geldiği belirtilmektedir (Matthews, 1997: 89).

Halawa II'de Erken Tunç Çağı II dönemine tarihlenen mühürlerde görülen dörtlü spiral deseni, bu motifin Erken Tunç Çağı II'den itibaren bir mühür geleneği içinde kullanıldığını göstermektedir. Munbaqa'da Erken Tunç Çağı IV bağlamında bulunan bir seramik parçası da bu motifin kullanımının daha geç dönemlere kadar

devam ettiğine işaret etmektedir (Boese, 1991: 108). Halep serisi mühürlerinde, dörtlü spiral deseni genellikle grifon (griffin) (Şekil 9) tasvirleriyle birlikte kullanılmıştır (Collon, 2005: 16).

Şekil 9. Dörtlü spiral ve grifon silindir mühür baskısı-Suriye/Halep (Collon, 2005: 17, fig.23).

4. BÖLGESEL FARKLILIKLAR

MÖ 3. binyılda Suriye'deki silindir mühürlerin tasarımında ve kullanımında bölgesel farklılıklar gözlemlenmektedir. Ebla, Mari, Tell Brak, Tell Chuera, Halep ve Tell Açana gibi önemli merkezlerde ortaya çıkan mühürler, yerel sanat anlayışını ve kültürel etkileşimleri yansıtan farklı üsluplara sahiptir.

Tell Brak mühürleri, Mezopotamya etkilerini barındıran ancak yerel unsurların belirgin olduğu tasarımlara sahiptir. Bu mühürlerde görülen geometrik motifler, Mezopotamya'daki Geç Uruk mühürleriyle benzerlik gösterse de yerel zanaatkârların katkılarıyla özgün bir karakter kazanmıştır. Tell Brak mühürlerinde özellikle iç içe geçmiş şevron desenleri, karşılıklı yerleştirilmiş geometrik figürler ve simetrik düzenlemeler dikkat çekmektedir (Matthews, 1997: 171-172).

Tell Chuera mühürleri, kendine özgü soyut ve stilize geometrik desenleriyle öne çıkmaktadır. Bu mühürlerde, birbirini tekrar eden örgü desenleri ve çapraz çizgiler yaygın olarak görülmektedir. Tell Chuera'da bulunan mühürler, Mezopotamya ile olan ticari ve kültürel ilişkilerin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Buradaki mühürlerde Mezopotamya'dan farklı olarak daha çok şematik düzenlemeler ve bölgesel üsluba özgü soyutlamalar görülmektedir (Quenet, 2007: 14-15).

Halep'te görülen mühürlerde, Geç Uruk'tan Erken Tunç I'e kadar olan dönemde alışılmadık konik başlıklı tutturma yöntemleri göze çarpmaktadır. Halep mühürleri, geometrik şekillerin sistematik bir şekilde düzenlenmesiyle karakterizedir. Özellikle şevronlar (iç içe geçmiş üçgenler), şerit desenleri ve daire içine alınmış noktalarla bezenmiş kompozisyonlar, Halep mühürlerinde sıkça rastlanan motiflerdir. Bu mühürlerin bölgedeki idari ve ticari yapı içinde önemli bir yer tuttuğu düşünülmektedir (Matthews, 1997:187).

Tell Açana mühürleri ise diğer bölgelere kıyasla daha figüratif ve karmaşık

kompozisyonlara sahiptir. Geometrik motiflerin yanı sıra hayvan figürleri ve insan betimleri ile süslenmiş mühürlere de rastlanmaktadır. Bununla birlikte, Tell Açıana mühürlerinde yer alan geometrik motifler daha çok dalgalı çizgiler, eşmerkezli daireler ve örgü desenleri ile temsil edilmiştir. Tell Açıana mühürleri, bölgenin hem Anadolu hem de Mezopotamya ile olan kültürel bağlarını göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir (Collon, 1982).

Bu bölgesel farklılıklar, mühür yapım teknikleri, kullanım amacı ve sanat anlayışı açısından incelendiğinde, Suriye'deki mühür geleneğinin çok katmanlı bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Tell Brak mühürleri, Mezopotamya etkileri ile yerel sanatın birleşimini sergilerken, Ebla ve Mari mühürleri idari sistemlerin bir parçası olarak mühür kullanımının önemini ortaya koymaktadır. Tell Chuera, Halep ve Tell Açıana mühürleri ise bölgenin sanatsal ve kültürel çeşitliliğini yansıtan önemli buluntular arasında yer almaktadır (Matthews, 1997: 189-190).

Sonuç

MÖ 3. binyılda Batı ve Doğu Suriye, Uruk gliptiğinin etkisiyle şekillenen basit geometrik tasarımları ortak bir miras olarak benimsemiştir. Ancak, bu mühürler zamanla yerel sanat anlayışına uyarlanarak bölgesel farklılıklar kazanmıştır. Yapılan incelemeler, geometrik motiflerin yalnızca Mezopotamya mühür geleneğinin bir devamı olmadığını, aynı zamanda Suriye'deki zanaatkarlar tarafından yeniden yorumlanarak farklı üsluplara dönüştüğünü göstermektedir.

İncelenen mühürlerde Uruk etkili geometrik desenler (baklava, şevron, dalga ve kafes motifleri) görülmekle birlikte, yerel mühür ustalarının bu desenleri özgün sanatsal tercihlerle geliştirdiği tespit edilmiştir. Özellikle Tell Brak ve Mari mühürlerinde Mezopotamya geleneğine yakın formlar bulunurken, Ebla ve Halep gibi merkezlerde mühür tasarımlarının daha soyut ve bölgesel karakter kazandığı anlaşılmıştır.

Elde edilen bulgular, mühürlerin sadece idari ve ticari amaçlarla kullanılmadığını, aynı zamanda sosyal statü, mülkiyet ve ritüel pratiklerin bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Geometrik desenlerin bazıları tarımsal üretkenlik ve bereket gibi simgesel anlamlar taşıırken, bazıları ise mühür sahiplerinin kimliğini ve otoritesini temsil eden semboller olarak işlev görmüştür.

Mezopotamya'dan gelen mühürleme geleneği, Suriye'de yalnızca kopyalanmamış, aksine yerel kültürel unsurlarla harmanlanarak bölgesel bir mühür sanatı oluşturulmuştur. Bu durum, kültürel etkileşimlerin tek yönlü bir aktarım süreci olmadığını, aksine Mezopotamya ve Suriye arasındaki dinamik ilişkilerin mühür tasarımlarında karşılıklı bir dönüşüme yol açtığını göstermektedir.

Kaynakça

- Amiet, P. (1963). La glyptique syrienne archaïque. *Syria*, 40: 57–83.
- Aruz, J. (2003). *Art of the first cities: The third millennium B.C. from the Mediterranean to the Indus*. New York: Metropolitan Museum of Art.
- Ben-Tor, A. (1994). Early Bronze Age cylinder seal impressions and a stamp seal from Tel Qashish. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 295 :15–29.
- Braidwood, R. J., ve Braidwood, L. (1960). *Excavations in the Plain of Antioch I: The earlier assemblages, Phases A-J (OIP Vol. LXI)*. Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago.
- Boese, J. (1991). Eine Gefäßscherbe mit Siegelabrollung und Ritzzeichnung aus Ğamseddin. J.-W. Meyer (Der.), *Ausgrabungen in Šamseddin und Djerniye: Gräber des 3. Jahrtausends v. Chr. im syrischen Euphrattal 3 (Schriften zur vorderasiatischen Archäologie 3)* : içinde 107–117. Saarbrücken: SDV.
- Collon, D. (1982). *The Alalakh cylinder seals: A new catalogue of the actual seals excavated by Sir Leonard Woolley at Tell Atchana, and from neighbouring sites on the Syrian-Turkish border (B.A.R. International Series, 132)*. Oxford: British Archaeological Reports.
- Collon, D. (1990). *Interpreting the past: Near Eastern seals*. London: University of California Press.
- Collon, D. (2005). *First impressions: cylinder seals in the ancient Near East*. London: British Museum Press.
- Collon, D., ve Reade, J. (1983). Archaic Nineveh. *BaM*, 14: 33–41.
- Darga, A. M. (1992). *Hitit sanatı*. İstanbul: Akbank Kültür Yayınları.
- Matthews, D. M. (1997). *The early glyptic of Tell Brak: cylinder seals of the third millennium Syria*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Matthews, R. J. (1992). Defining the style of the period: Jemdet Nasr 1926–28. *Iraq*, 54: 1–34.
- Mazzoni, S. (1984). Seal-impressions on jars from Ebla in EB IVA-B. *Akkadica*, 37: 18–45.
- Mazzoni, S. (1993). Cylinder seal impressions on jars at Ebla: new evidence. M. J. Mellink ve E. Porada (Der.), *Aspects of art and iconography: Anatolia and its neighbours. Studies in honor of Nimet Özgüç*: içinde 399–414. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özkan, S. (2022). *Eski Anadolu'da mühür sanatı*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Pittman, H. (1994). *The glazed steatite glyptic style*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag.
- Quenet, P. (2007). Un sceau-cylindre inédit de Tell Khuera (Syrie du Nord) et sa place au sein de la glyptique géométrique du Bronze ancien en Mésopotamie. *Revue d'assyriologie et d'archéologie orientale*, 101(1): 3–34.
- Sürenhagen, D. (1986). The dry-farming belt: The Uruk period and subsequent developments. M. Weiss (Der.), *Hinterland of cities: A symposium on the early history of the ancient Near East* : içinde 7–43. Chicago: University of Chicago Press.
- Sürenhagen, D. (1990). Ausgrabungen in Tall Mulla Matar 1989. *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft*, 122: 125–152.
- Teissier, B. (1987). Glyptic evidence for a connection between Iran, Syro-Palestine and Egypt in the fourth and third millennia. *Iran* 25: 27–53.
- Thompson, C. T., ve Mallowan, M. E. L. (1933). The British Museum excavations at Nineveh. *AAA*, 20: 71–186.
- Wiseman, D.J. (1977). *Cylinder Seals of Western Asia*. London: Batchworth.